

Міністерство культури
та інформаційної політики України
Національний музей історії України
Скарбниця Національного музею історії України

МУЗЕЙНІ ЧИТАННЯ

*Матеріали наукової конференції
«Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки»*

24 грудня 2020 р.

Київ 2022

УДК 93/94+902/4

С 69

Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки». – Київ, Скарбниця Національного музею історії України – філія Національного музею історії України, 24 грудня 2020 р. – К.: ТОВ "Фенікс", 2022. – 206 с.

Редакційна колегія:

<i>відповідальний редактор</i>	Л. С. Клочко
<i>відповідальний секретар</i>	Ю. Б. Полідович
<i>дизайн, верстка, макет</i>	А. Й. Заславський

Збірник «Музейні читання» містить матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки», яку щорічно (з 1993 р.) проводить Музей історичних коштовностей України (з 1.09.2021 Скарбниця Національного музею історії України) – філія Національного музею історії України. Автори статей – співробітники музеїв, науково-дослідних інститутів, університетів розглядають широке коло проблем збереження культурної спадщини, вивчення музейних колекцій та окремих пам'яток ювелірного мистецтва, його сучасних тенденцій розвитку, технологія художньої обробки металу та коштовного каміння, особливості творчості митців-ювелірів на різних хронологічних етапах історії України.

УДК 93/94+902/4

С 69

ISBN 978-966-2523-44-7

© Національний музей історії України, 2022

© Автори статей, 2022

© ТОВ «Фенікс», 2022

**ДИЗАЙН ПРЕДМЕТІВ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.
ПІД НАЗВОЮ «ГІЛЬДЕСГАЙМСЬКА ТРОЯНДА»
З КОЛЕКЦІЇ МУЗЕЮ ІСТОРИЧНИХ КОШТОВНОСТЕЙ УКРАЇНИ**

У статті публікуються вперше витвори першої половини ХХ ст. зі знаменитим дизайном "Гільдесгаймська троянда", популярним і в наші часи. Це дві чайні ложки та одна ложка для цукру, виготовлені в трьох ювелірних центрах Німеччини – Дорнігхаймі, Бремені та Пфорцгаймі.

Ключові слова: дизайн, троянда, Гільдесгайм, Пфорцгайм.

Німецьке золотарство у зібранні МІКУ, як виявилось, представлене найбільшою кількістю ювелірних центрів. Звісно, насамперед це такі славетні міста як Нюрнберг, Аугсбург, Гамбург, Берлін, Лейпциг, Франкфурт, Дрезден. Найкращі зразки витворів їх майстрів XVII – початку XIX ст. демонструються в 9-й залі нашого Музею.

Але в МІКУ є чимало предметів кінця XIX – першої половини ХХ ст., які походять з зменш відомих для нас (інколи невеличких) міст, наприклад Хайльбронн, Пфорцгайм, Дорніггайм, Швєбіш-Гмюнд, де тим не менш було дуже розвинуте золотарство. Це в основному витвори, які потрапили на територію СРСР після Другої Світової війни і слугували зразками для виготовлення срібних виробів на

Рис. 1. Ложка чайна (інв. № ДМ-8269).
Початок ХХ ст. м. Дорнігхайм.
Фірма Адам Мансс та сини.

Київському заводі столових приборів та посуду ім. Ф. Дзержинського. Саме там найкращі з них були відібрані співробітниками МІКУ і офіційно передані нам заводом у 1988 р. Це різноманітні столові прибори, вазочки, цукорниці та цукерниці, портсигари, попільнички тощо.

Серед них і три ложки – дві чайні та одна для цукру, ручки яких мають вигляд трояндового стебла з квіткою та листям. Всі виготовлені в різних ювелірних центрах. Чайна ложка під інв. № ДМ-8269 (рис. 1) зроблена майстрами фірми Адам Мансс та сини (Adam Manns & Sohne) з Дорнігхайма (це місто входить до складу м. Майнталь в землі Гессен), про що свідчать клейма – 800-ї проби срібла та клеймо виробника (рис. 2) (Інтернет ресурс: <https://www.lauritz.com/en/auction/adam-manns-soehne-paar-silberkannen-um-1927-1989-2/i2606422/>).

Друга чайна ложка (інв. № ДМ-8245) (рис. 3) виготовлена в м. Бремен одним з найвідоміших у світі виробників столового срібла – це фірма Кох та Бергфельд (Koch & Bergfeld).

Підприємство було засноване у 1829 р., існує і зараз. На ложці стоять наступні клейма: державне німецьке

Рис. 3. Ложка чайна (інв. № ДМ-8245). Друга чверть ХХ ст. м. Бремен. Фірма Кох та Бергфельд.

клеймо 800-ї проби срібла (Gradowski, 2010, s. 286, nr. 1) та клеймо виробника (Deutscher Goldschmiede, 1929, S. 149) (рис. 4).

Ложку для цукру (інв. № ДМ-8212) (рис. 5) виготовили на фірмі Крістофа Відмана (Christopf Widmann) з м. Пфорцгайм, яка була заснована у 1919 р. Про це свідчать наступні клейма: клеймо 800-ї проби срібла; клеймо виробника (Інтернет ресурс: www.silberwaren.de>English>widmann). Окрім того на ній поставлені і клейма СРСР, а саме Московської ювелірно-годинникової фабрики 1955 р. (Постникова-Лосева, Платонова, Ульянова, 1983, № 3928 на с. 262; № 4398 на с. 272) (рис. 6).

Звісно, ложки датуються першою половиною ХХ ст. зважаючи на клейма виробників та клеймо 800-ї проби срібла, яке з'явилося на предметах німецького золотарства у 1888 р. (Gradowski, 2010, s. 286).

Звертає на себе увагу насамперед надзвичайно красивий дизайн ручок цих ложок. Об'єднуючим елементом всіх трьох виробів є троянди, але помітно, що ручки ложок все-таки різні. На ложці (інв. № ДМ-8269) ручка складена з двох переплетених гілочок, що на кінці ручки з лицьового боку завершуються не повністю розквітлою трояндою з листям, а знизу біля чашечки – трояндовим листям, посеред якого на лицьового боку ще й бутон цієї квітки.

Рис. 2. Клейма на ложці (інв. № ДМ-8269).

Рис. 4. Клейма на ложці (інв. № ДМ-8245).

На чайній ложці (інв. № ДМ-8245) ручка, що має вигляд трояндової гілки, розгалужується вгорі і завершується також квіткою троянди з листям. А на ложці для цукру (інв. № ДМ-8212) гілка розгалужується на середині ручки і також завершується трояндою на стеблі та галузкою з листям, розташованою трохи нижче, на деякій відстані від квітки.

Цей дизайн отримав назву "Гільдесгаймська троянда". Він пов'язаний з дуже давньою легендою. Згідно з нею, у 815 р. імператор Заходу Людовік Благочестивий (778–840), син і спадкоємець імператора Карла Великого, знайшов загублений ним безцінний ковчежець серед квітів дикої троянди. На тому місці він наказав збудувати каплицю на честь Діви Марії. Існує й інший варіант легенди, згідно з яким на полюванні імператор Людовік побачив білосніжного оленя, за яким стрімко погнався на коні, залишивши далеко позаду свій почет. Але трапилось так, що при переході через річку кінь його загинув, а сам Людовік якимось чудом вибрався на берег, зрозумівши, що він втратив коня і що нікого поряд з ним немає. Він трубив багато разів у ріжок, але ніхто не прийшов на допомогу.

Рис. 5. Ложка для цукру (інв. № ДМ-8212).
Перша чверть XX ст. м. Пфорцгайм.
Фірма Крістофа Відмана.

Рис. 6. Клейма на ложці (інв. № ДМ-8212).

Тоді Людовік звертається з молитвою до Всевишнього, знявши з шиї цінний ковчежець з реліквією Богородиці і повісивши його на кущ. Дуже втомившись, Людовік заснув, а рано вранці, прокинувшись, не міг зрозуміти, де знаходиться. Навколо все було білим від снігу і лише на одному кущі, на якому висіла святиня, було зелене листя і багато рожевих квітів. Чи через падаючий сніг, чи через страшенну втому Людовік нібито побачив образ храму, який вирішив побудувати саме на цьому місці. Вважається, що каплиця святої Марії, збудована на

цьому місці і дала початок Гільдесхаймському (Hildesheim) князівству-єпископству, яке проіснувало з 1235 до 1803 р. і знаходилося на території сучасної землі Нижня Саксонія. Існує легенда, що у XVII ст. Гільдесгаймський єпископ замовив у талановитого аугсбургського ювеліра Крістофа Ленкера (Christoph Lencker) (1556-1613) набір столового срібла з мотивом троянди. Відомо, що витвори цього надзвичайно талановитого майстра зберігаються у визначних європейських музеях. А знаменитий трояндовий куш (насправді це звичайна шипшина) з того часу вже понад 1000 років ріс біля каплиці середньовічного собору Вознесіння Святої Марії, збудованого між 1010 та 1020 рр. Його реконструювали, розширяли у XI, XII та XIV ст. У 1945 р. після повітряного нальоту собор і каплиця були майже повністю зруйновані. Відбудовували собор протягом 1950-1960 рр. З 1985 р. він входить до складу списку культурної спадщини ЮНЕСКО.

Але що ж було з кущем? Через вісім тижнів після пожежі куш дав нові паростки, ставши таким чином символом невмирущої життєдайної сили. Цікаво, що вчені, які вивчали цей куш, встановили, що йому не менше 700 років. Справа в тому, що для шипшини такий вік має наступне пояснення: якщо знищити її зовнішні паростки, то вона може дати нові підземні і таким чином відновитися. Так що навіть тисяча років для такого куща не межа.

Цікаво, що ліцензія на виготовлення столових приборів з дизайном "Гільдесхаймська троянда" спочатку належала тільки окрузі і самому місту Гільдесгайму. Проте, як ми бачимо, наші ложечки зроблені в інших ювелірних центрах Німеччини. Справа в тому, що спочатку право виготовляти столові прибори з таким дизайном отримали міста Ганау (Hanau) та Пфорцгайм (Pforzheim), які навіть розробили свій особливий дизайн, який і тепер є популярним. Згадаємо, що ложка для цукру виготовлена саме в Пфорцгаймі.

Техніка виготовлення столових приборів названого дизайну – це лиття з наступною ручною доробкою. Дизайн "Гільдесхаймська троянда" популярний і в наш час. І чимало предметів столового срібла з трояндами продається в антикварних магазинах Європи.

Джерела і література

Постникова-Лосева М.М., Платонова Н.Г., Ульянова Б.Л. Золотое и серебряное дело XV – XX вв. – М., 1983.

Deutscher Goldschmiede. Kalender. – Leipzig, 1929.

Gradowski M. Znaki na srebrze. Znaki miejskie i państwowe używane na terenie Polski w obecnych jej granicach. – Warszawa, 2010.

Інтернет ресурс: www.silberwaren.de > English > widmann]

Інтернет-ресурс: Koch & Bergfeld Besteckmanufaktur GmbH

Інтернет ресурс: <https://www.lauritz.com/en/auction/adam-manns-soehne-paar-silberkannen-um-1927-1989-2/i2606422/>